

ÜNİTE II

YÖNETİM VE YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

- A. DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE DEMOKRASİ KAVRAMI
- B. DEMOKRASİNİN İLKE VE KURUMLARI
 - 1. Seçimler ve Temsil
 - 2. Siyasal Partiler
 - 3. Çoğulculuk ve Katılım
 - 4. Hukukun Üstünlüğü
- C. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI
- Ç. DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR
- D. YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

BU ÜNİTENİN AMAÇLARI

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- * Demokrasi düşüncesinin tarih içerisindeki gelişimini öğreneceksiniz.
- * Demokrasinin ilke ve kurumlarından; seçimler ve temsil, siyasal partiler, çoğulculuk ve katılım, hukukun üstünlüğü kavramlarının anlamını öğreneceksiniz.
- * Türkiye’deki demokratikleşme hareketlerini tarihsel gelişimi içerisinde öğreneceksiniz.
- * Demokratik yönetimlerde insan haklarının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar hakkında fikir sahibi olacaksınız.
- * Yaşam biçimi olarak demokrasinin ne anlama geldiğini öğreneceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Bir önceki ünite için söylenen uyarıları dikkate alın.
- * Basın yayın organlarını takip ederek öğrendiklerinizi Türkiye’de yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerle ilişkilendirin.
- * Başka kaynaklara başvurarak öğrendiklerinizi pekiştirin.

A. DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE DEMOKRASİ KAVRAMI

Bugün dünyanın bütün dillerinde kullanılan ve evrensel bir anlam ve değer kazanmış olan demokrasi sözcüğü kökeni itibariyle Eski Yunancadan gelir. Eski Yunancada “**demos**” sözcüğü halk, “**krasi**” sözcüğü ise iktidar ya da egemenlik anlamına gelmektedir. **Bu doğrultuda demokrasi sözcüğü “halk iktidarı”, “hak egemenliği” anlamlarına gelmektedir.** Antik Yunanda belli bir siyasal rejimi ifade eden demokrasi sözcüğü özellikle Atina’da ve diğer Yunan şehir devletlerinde uygulanan yönetim biçimini anlatmak için kullanılır.

Demokrasi kavramı bugünün dünyasında hemen her yerde bir özlemi, vazgeçilmez bir ideali temsil etmektedir. Bazı marjinal gruplar hariç hiçbir kimse ya da grup demokrasiye karşı kayıtsız ya da karşı bir tutum takınmamaktadır. Dolayısıyla demokrasi özlemi ya da bu özlemin bir süreç içinde gerçekleştirilmesi anlamına gelen demokratikleşme talebi, paylaşılan bir evrenselliği ortaya koymaktadır. Fakat bir ideali, bir özlemi dile getiren bu sözcüğü tanımlamaya gelince bazı güçlükler ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan bir ideali dile getirmesi bakımından evrensel niteliğe sahip olan demokrasi, diğer taraftan uygulamaları yönüyle yöreseldir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı bir biçimde yorumlanıp uygulanabilmektedir.

Demokrasinin “**sosyal demokrasi**”, “**sanayi demokrasisi**”, “**iktisadi demokrasi**” gibi başka anlam ve anlatımları olsa da burada üzerinde durulan siyasal demokrasidir. En basit ve yalın anlamıyla “siyasal demokrasi” “**halk egemenliği**”, “**egemenliğin halka ait olması**” anlamına gelmektedir. ABD eski başkanlarından Lincoln tarafından yapılan ve bugün de geçerliliğini koruyan tanıma göre ise “**demokrasi siyasi iktidarın toplumda, toplum için, bizzat toplum tarafından kullanılmasıdır.**” Fakat demokrasi kavramı hakkında ciltler dolusu kitaplar yazılmış olmasına rağmen demokrasinin tam olarak tanımlanması imkânsızdır. Üstelik demokrasinin tam olarak tanımlanması onu bir ideal olmaktan çıkartıp, bir ideolojiye dönüştüreceğinden istenmez.

Bugün Batı ülkelerinde ve Türkiye’de demokratik siyasal sistemin üzerinde anlaşılmış olan temel ilkeler aşağıdaki noktalar etrafında toplanmaktadır:

a) Devlet başlı başına bir amaç değil, bazı amaçlara ulaşmak için bir araçtır. “Demokrasilerde devletin başlıca amacı, ayrımsız biçimde insanın dolayısıyla da toplumun mutluluğunu sağlamaktır.” Bu doğrultuda devlet bireylere kapasitelerini kullanma, ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda kendilerini geliştirme ve bu doğrultuda bir yaşam sürme imkânı verir.

b) Bütün demokrasilerde insanlar doğuştan birtakım vazgeçilmez ve devredilmez haklara sahiptirler. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası belgelerde belirlenen ve ırk, cinsiyet, sınıf, mezhep vb. ayrımı olmaksızın herkesin sahip olduğu

bu hakların kullanılması yönündeki bütün engellerin kaldırılması demokrasinin en temel görevlerinden biridir.

c) Demokrasi bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir. Demokrasilerde bireyi ön plana çıkaran, bireyin doğuştan özgür olduğu düşüncesidir. Elbette bu sınırsız bir özgürlük değildir. Bireylerin sahip oldukları özgürlükler başkalarının özgürlükleriyle sınırlıdır.

d) Demokrasilerde insanlar yasalar önünde ve kamu hizmetlerinden yararlanma bakımından eşit sayılırlar. İnsanlar arasında çeşitli nedenlerle mutlak bir eşitlik olmasa da kamu hizmetlerine katılma, kamu hizmetlerinden yararlanma ve yasalar karşısında bireyler eşit muamele görürler.

e) Demokrasi insan aklına inancı esas alır. Bu doğrultuda demokratik bir yönetimde bireylerin kendi genel sorunlarını algılayacak ve bunları rasyonel yöntemleri kullanarak çözecek bilgi ve kabiliyete sahip oldukları düşüncesi egemendir. Ya da bireylerin bu niteliklere sahip olarak yetiştirilmeleri ve eğitilmelerinin sağlanması demokratik bir yönetimin en temel görevlerinden biridir.

f) Demokrasi çoğunluğun yönetimine dayanır. Fakat bu çoğunluğun bütün isteklerinin ve taleplerinin karşılanması demek değildir. Demokrasi azınlığın haklarının korunmasını da gerektirir. Sayıları ne denli az olursa olsun çoğunluktan farklı düşünenlerin haklı ve gerçekleştirilebilir talepleri göz ardı edilmez.

g) Demokrasi halkın egemenliğine dayanır. Halkın egemenliği önündeki bütün engellerin kaldırılması demokrasinin en temel görevidir. Siyasal gücün kullanılmasının yönetilenlerin isteklerine dayalı olması demokrasinin vazgeçilmez bir koşuludur. Hükümetin siyasal gücünün anayasa ile sınırlandırılması demokrasinin bir gereğidir.

h) Demokraside kuvvetler ayrımı esastır. Yasama, yürütme ve yargı organları birbirlerinin alanlarına müdahale edemeyecek biçimde ayrılmışlardır.

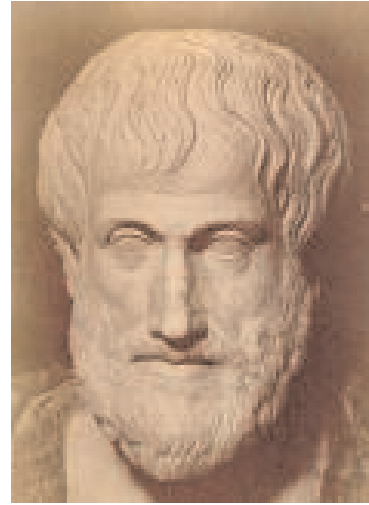
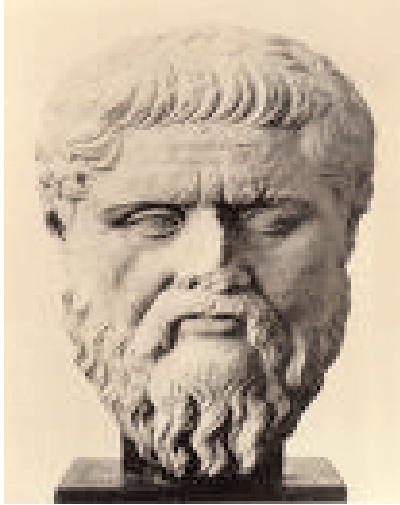
ı) Demokrasi temsil esasına dayanır. Bugünün toplumlarında halkın doğrudan yönetime katılması mümkün olmadığından halk kendisini yönetecek olanları kendi eliyle seçer. Bu durum siyasal partileri demokrasinin vazgeçilmez bir aracı olarak ortaya çıkarır.

Demokrasi bağlamında dikkat edilmesi gereken bir noktada demokrasinin bireyin sosyal gerçekliğinden yalıtılarak yalnızca bir hükümet biçimi olarak görülemeyeceğidir. Demokrasi bir hükümet biçimi olmanın ötesinde, bir yaşayış biçimi yani bir tür yaşam felsefesidir.

Nihayet demokrasi insana bir değer olarak önem veren ve insan kişiliğinin

özgürce ve eksiksiz biçimde gelişmesine imkân sağlayan bir yönetim ve fazilet rejimidir. Demokrasi bugün geldiği seviyeye belli aşamaları kat ederek gelmiştir. Ana hatlarıyla bu aşamalara değinmek yararlı olacaktır.

Bir sözcük olarak demokrasiyi ilk kullanan Yunanlılar, bir yönetim biçimi olarak demokrasiyi keşfeden ve ilk uygulamalarını yapan bir uygarlıktır. Demokrasinin ilk uygulandığı yer Atina'dır. Atina'da vatandaşlar sitenin yönetimine ilişkin kararların alınmasına katılmış ve oy kullanmak yoluyla tercihlerini belirtmişlerdir. Bu Atina'da yaşayan herkesin yönetime katılabildiği anlamına gelmiyordu. Bir Atinalının mecliste yönetime katılabilmesi için özgür olması, Atina vatandaşı olması, yirmi yaşını doldurmuş olması ve erkek olması şartları aranıyordu. Yani Atina'da çocuklar, köleler ve kadınlar yönetimde söz sahibi değillerdi. Atina Meclisi yürütme konseyini ve mahkemelerde görev yapacak yargıçları seçiyordu. Atina'da uygulanan ilk demokraside ekonomik eşitsizliğe rağmen politik bir eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Her yurttaş bir oy hakkına sahipti. Fakat bu durum mutlak bir politik eşitliğin sağlandığı anlamına gelmemelidir. Zira vatandaşlar oylarını kullanırken asillerin, zenginlerin ve hitabet yetenekleriyle halkı etkileyebilenlerin büyük ölçüde etkisinde kalmakta ve oylar bu doğrultuda gruplaşabilmekteydi.

Resim 2.1: Platon (solda) ve Aristoteles demokrasinin çoğunluk diktatörlüğüne dönüşebileceğini savunmuşlardır.

Demokrasi ilk önce Antik Yunanda uygulanmış bir yönetim biçimi olmasına rağmen dönemin bazı düşünürleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Söz gelimi Aristoteles'e göre demokrasi "insanların tartılmak yerine sayıldıkları" bir yönetim biçimidir. Ona göre sonunda halk, kendi sığ çıkarları peşinden gidecek, demagogların, göz boyayıcıların etkisinde kalacak ve yönetim ister istemez bir çoğunluk diktasına dönüşecektir. Dönemin ünlü filozofu Platon da demokrasinin sonunda bir tiranlığa dönüşeceğini savunmuştur.

Antik Yunanda başlayan demokrasi Antik Roma'da giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Gerek Cumhuriyet döneminde gerekse onu izleyen İmparatorluk döneminde Roma'nın yönetimi eşitlik ve katılıma açık olmamış, bir aristokrasi (seçkinler yönetimi) olmuştur.

Tüm Orta Çağ boyunca imparatorluklar hüküm sürmüştür. Zaman zaman imparatorlukların zayıflaması feodal yönetimleri ortaya çıkarmıştır. Orta Çağ boyunca hüküm süren devletlerin hemen tamamı teokratik bir temele dayanmıştır. Bu dönemde demokrasi (İtalya'da kurulan bazı kominler hariç) hiç uygulanmamıştır.

Batıda 15.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Rönesansla birlikte yeni bir aydınlanma ortaya çıkmaya başlamıştır. Rönesans yeniden doğuş demektir. Burada yeniden doğan; akla, eleştiri ve sorgulamaya dayalı yeni bir insan, devlet, din ve evren, anlayışı ortaya koyma çabasıdır. Rönesans'la birlikte Orta Çağın dine dayalı, insan devlet ve doğa anlayışı sarsılmaya başlamıştır.

Rönesans felsefesi ilk önce insan anlayışı üzerinde durmuştur. İnsan nedir? insanın bu dünyadaki yeri ve amacı nedir? Soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Hümanizm adı verilen bu akım laik bir kültür ortaya koymayı amaçlamıştır. Hümanizmin öncülerinden sayılan **Petrarca (1304-1374)** insan için en yüksek değer ruhunun bağımsızlığı ve özgürlüğüdür der. İtalyan düşünürü **Machiavelli (1469-1527)** canlı bir doğa gücü olan insanın temel içgüdüünün egemen olmayı istemek olduğunu savunur. **Roterdamlı Erasmus (1469-1538)** dönemin dogmalarını alaycı bir üslupla eleştirerek laik bir dünya görüşünü ortaya çıkartır.

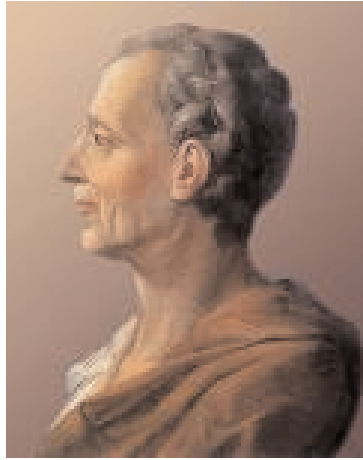
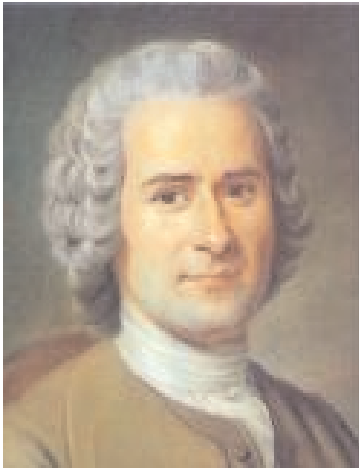
İnsan anlayışına bağlı olarak toplum ve devlet anlayışlarında da değişiklikler olmuştur. Bu dönemde din devleti ya da ümmet anlayışı yerine laik temele dayalı ulus devlet fikri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ulus devlet ve devlete dayalı hukuk fikrinin mimarı Machiavelli'dir. **J. Bodin**'de Machiavelli gibi mutlak monarşiye dayalı ulus devleti savunmakla birlikte hukuk ve ahlak kurallarının hükümdarın otoritesini sınırlaması gerektiğini söyler. Liberal devlet anlayışının öncüsü sayılan **H. Groteus (1583-1645)** doğal hukuk kavramını ortaya atmıştır. Ona göre devlet, insanlar arasında doğal olarak var olan hukuk sistemini korumak için vardır. Fakat hukukun sınırı devlette bitmez, devletler arası geçerliliğe sahiptir. Groteus bu düşünceleriyle uluslararası hukukun mimarı kabul edilir. **T. Morus (1480-1535)** ve **T. Campenella (1568-1636)** adalet ve eşitliği gerçekleştiren ütopya devletler hayal ederler.

Rönesansta doğa anlayışında da yenilikler olmuştur. **N. Cusanus (1401-1464)** evrenin sürekli gelişen sonsuz bir varlık olduğunu ileri sürmüştür. **Copernic (1473-1543)** yer merkezci evren tasarımı yerine güneş merkezli evren tasarımı getirmiştir. Kopernik sistemine dayalı bir dünya görüşünü geliştiren **G. Bruno (1548-1600)** kiliseye karşı geldiği için yakılmıştır. **Kepler (1571-1630)**, **Galilei (1564-1642)** ve **Newton (1643-1727)** Kopernik sistemini bilimsel temeller üzerine oturtmuşlardır.

F. Bacon (1561-1626) doğaya egemen olmak için onu tanımak gerektiğini fakat aklın ön yargılar nedeniyle bunu başarmakta güçlük çektiğini söyler.

Rönesansla birlikte din anlayışında da değişimler olmuştur. **M. Lutter (öl. 1517)** kilisenin yarattığı yozlaşmayı ortadan kaldırmak için uğraşmış, tanrı ve kul arasına kimsenin giremeyeceğini savunmuştur. Stoa anlayışına dayalı bir akıl ve doğa dini ortaya koyma çabaları da olmuştur. **J Bodin**, ve **Charbury (1581-1648)** bu anlayışın başlıca öncüleridir.

Rönesansla başlayan aydınlanma düşüncesi artarak devam etmiş ve 17-18. yy. olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde **T. Hobbes (1588-1679)** ve **J. Locke (1632-1704)** liberal devlet ve doğal hukuk anlayışını geliştirdiler. J. Locke ye göre insanlar salt insan olmaları nedeniyle doğuştan bazı haklara sahiptiler. Bu hakların başında yaşama hakkı ve mülkiyet hakkı gelir. Dönemin düşünürlerinden **Montesquieu (1689-1755)** kuvvetler ayrılığı düşüncesini ortaya atarak devletin mutlak gücünü kişi hak ve özgürlükleri karşısında sınırlandırmayı hedefledi. Fransız düşünürü J.J. Rousseau toplumsal sözleşme anlayışını savunarak demokrasi fikrini geliştiren düşünceler ortaya koydu.

Resim 2.2: J. J. Rousseau (solda), Montesquieu (ortada) ve J. Locke demokrasi düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sağlamış düşünürlerdir.

Yukarıda sayılan düşünceler somut sonuçlarını 12 Haziran 1776'da ilan edilen **Virginia Haklar Bildirgesi**yle verdi. Bu bildirmede insanların doğuştan bazı haklara sahip oldukları güçlü bir şekilde dile getiriliyordu. Hemen sonra 4 Temmuz 1776 **Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi**, 1789 **Amerikan Anayasası** ve 1789 **Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi**'nde bu haklar tekrar edildi. Bu tarihlerden sonra pek çok ülkenin anayasasında bu haklar yer almaya başladı.

18. yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere ve Amerika'da temsili demokrasi gelişmeye başladı. Siyasi partiler ortaya çıktı. Oy hakkının genişletilmesi için mücadeleler verildi.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında pek çok ülkede parlamenter demokrasiye geçildi. Kadınlara seçme ve seçilme hakları verildi. I. Dünya Savaşı ve 1929'da dünyada yaşanan ekonomik bunalımlar demokrasi açısından liberal hakların yetersiz olduğunu gösterdi. Bu dönemden sonra hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışlarında gelişmeler oldu.

20. yy. demokrasi açısından çalkantılı bir yüzyıl olmuştur. Zaman zaman Avrupa'da diktatörlükler ortaya çıkmıştır. Fakat özellikle dünyada kalıcı barış ve sürekli bir demokrasiyi gerçekleştirmeyi amaç edinen Birleşmiş Milletler Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin geliştirdiği denetim mekanizmaları demokrasi sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

B. DEMOKRASİNİN İLKE VE KURUMLARI

Demokrasi bütün dünyada vazgeçilmez bir ideali, bir özlemi dile getirmektedir. Dünyadaki hemen bütün ülkeler demokrasiyle yönetildiklerini iddia etmektedirler. Fakat birbirlerinden çok farklı ilke, değer, kurum ve uygulamalara sahip olan bu ülkelerin hepsinin demokrasi ile yönetildiklerini düşünmek yanlıştır. Demokrasinin olabilmesi, bir ülkenin yönetim biçiminin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için birtakım ilke ve kurumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan bazıları seçimler ve temsil, siyasi partiler, çoğulculuk ve katılım ve hukukun üstünlüğüdür.

1. Seçimler ve Temsil

Demokrasinin ilk ortaya çıkışı Yunan site devletlerinde doğrudan demokrasi şeklindedir. Site devletlerinde özgür, ergin ve erkek yurttaşlar, meclise doğrudan katılarak görüşlerini ve kararlarını bildirerek yönetime katılmışlardır. Sayıları çok büyük olmayan Yunan şehir devletlerinde uygulanan bu demokrasi türünün (doğrudan demokrasi) bugün sayıları yüz milyonlarla ifade edilen çağdaş devletlerde uygulanması imkânsızdır. Yarı doğrudan (yarı temsili) demokrasi ya da bazı Avrupa ülkelerinde bir dönem uygulanan "emredici vekâlet sistemi"nin de bugünün çağdaş toplumlarında uygulanabilirliği düşüktür.

Çağdaş toplumlar temsili demokrasi ile idare edilmektedirler. Temsili demokrasi yurttaşların ülke yönetimine belli ölçüde katılmaları ile sağlanır. Bu katılım da seçimler yoluyla gerçekleşir. Demokratik yönetimlerde iktidarın kaynağı ve meşruiyeti halkın mutabakatına (konsensüs=uzlaşma) dayanır. Halk iktidara (yöneticilere) ilişkin tercihini belli aralıklarla yapılan serbest seçimler yoluyla bildirir. Seçim demokratik toplumlar için olmazsa olmaz bir unsurdur. Fakat seçimler hür ve demokratik toplum düzeninin kurulması için yeterli değildir. Tek partili ya da monist rejimlerde seçim gerçek amacından çok uzaktır. Seçimlerin amacına uygun olabilmesi için farklı görüş ve programları savunan siyasi partilerin iktidar yarışına katıldıkları çoğulcu bir toplum yapısının varlığı zorunludur. Böyle toplumlarda seçim siyasi gerginliği azaltır.

Seçimlerle ilgili en önemli sorunlardan biri kimlerin seçmen olabileceğidir. Demokrasi adına verilen mücadelelerin önemli bir kısmını oy hakkının genişletilmesi için verilen mücadeleler oluşturur. Temsilî demokrasi açısından iki tür oy kullanma şekli vardır. Bunlar:

1. Kısıtlı oy: Bu oy kullanma türünde seçmen olmak belli şartlara bağlanmıştır. Kısıtlı oyun en eski türü vergi ödemeye bağlı oy kullanmadır. Bir başka kısıtlı oy yöntemi de yeteneğe bağlı oy kullanmadır. Bu yöntemde oy kullanabilmek belli bir eğitim almış olmayı gerektiriyordu. Kısıtlı oyun bir türü de cinsiyete bağlı oy kullanmadır. Önceleri demokrasilerde kadınlara oy kullanma hakkı verilmemiştir. Kadınlara oy kullanma hakkı ilk önce ABD'nin bazı eyaletlerinde verilmiştir. Daha sonra 1919'da Federal Almanya'da 1928'de İngiltere'de 1944'te Fransa'da ve 1977'de İsviçre'de tanınmıştır. Türkiye'de 5.12.1934 de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.

Kısıtlı oyun bir türü de ırka dayalı oy kullanmadır.

Pek çok ülkede geçmişte siyah ırka oy kullanma hakkı tanınmamıştır.

2. Genel oy: Halkın seçmen olabilmesi için ırk, servet, cinsiyet, yetenek vb. şart aranmayan oy türüdür. Bu, seçme yeterliliğine sahip olan herkesin oy kullanabilmesi demektir. Seçme yeterliliği genel oyu zedelemeyiz. Seçme yeterliliği anayasalar ile belirlenmiştir. 1982 Anayasası'na göre Türkiye'de 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı oy kullanabilir. Yalnız, kısıtlı ve kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar oy kullanamazlar. Anayasamıza göre bir de seçim günü oy kullanamayacak olanlar vardır. Bunlarda silâh altında bulunan er ve erbaşlar, askeri öğrenciler ve ceza infaz kurumlarında hükümlü bulunanlardır.

Resim 2.3: Oy kullanmak vatandaşlık görevidir

Ülkemizde seçmek bir hak olduğu kadar bir görevidir. Bazı ülkelerde oy kullanmak tercihe bağlıdır. Vatandaş dilerse oy kullanır, dilemezse kullanmaz. Ülkemizde oy kullanmak zorunludur. Oyunu herhangi bir sebep olmaksızın kullanmayanlara para cezası verilir.

Seçimin amacına ulaşmasında gizli oy, açık sayım ve döküm esası çok önemlidir. Anayasaya göre “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.” Oyun gizli olması oy kullananların tercihlerini hiçbir baskı altında kalmadan kullanmalarını sağlar. Açık sayım ve döküm seçimlere hile karışmasına, birilerinin vatandaşların oylarını değiştirmesine engel olur.

Ülkemizde genel seçimler sonucunda Türk halkını temsil edecek milletvekilleri seçilir. Her il bir seçim çevresidir. Bazı büyük iller birden fazla seçim çevresine ayrılmıştır. Seçme yeterliliğine sahip kişiler bu seçim çevrelerinden siyasi partilerce aday gösterilebilecekleri gibi, kişiler bağımsız olarak da aday olabilirler. Seçimler sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilenler Anayasa’nın 80. maddesi gereği “seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.” Seçimlerle ilgili uyuşmazlıkları Yüksek Seçim Kurulu çözüme kavuşturur.

Dünyanın değişik ülkelerinde uygulanan farklı seçim sistemleri vardır. Seçim sistemleri ana başlıkları itibarıyla üçe ayrılabilir.

Bunlar:

1. Çoğunluk sistemi-Nispi temsil sistemi
2. Tek isimli seçim- Listeli seçim
3. Tek turlu seçim- İki turlu seçim

Ülkemizde uygulanan seçim sistemi tek dereceli %10 ülke barajlı d’Hondt (Hond) nispi temsil sistemidir. Ülkemizde uygulanan seçim sistemiyle ilgili en çok tartışılan konulardan birisi %10’luk ülke barajıdır. 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde 1995 tarihinde yapılan bir değişiklikle “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.” ifadesi eklenmiştir. Bu ifadeyle önceden beri uygulanan ülke barajı Anayasal dayanağa kavuşturulmuştur. Siyasi partilerdeki uzlaşma kültürü zayıflığının ülkeye getireceği istikrarsızlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan ülke barajı demokratik açıdan bazı olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu yolla milyonlarca seçmenin siyasal tercihi parlamento dışında kalmakta temsil olanağından yoksun olmaktadır. Diğer taraftan seçim barajı kaldırılırsa çok sayıda parti parlamentoda temsil edilecek, tek bir partinin iktidara gelmesi imkânsız hale gelecek, hatta iki partinin yetersiz kaldığı durumlar olabilecek, iktidarı oluşturmak için ikiden çok siyasi partinin uzlaşması gerekebilecektir. Bu ise uzlaşma kültürünün çok zayıf olduğu ülkemizde siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklara neden olabilecektir.

Seçimlerin birde seçilme boyutu vardır. Ülkemizde milletvekili seçilebilmenin şartları Anayasa’nın 76. maddesinde sayılmıştır. Buna göre;

“Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.”

Cumhurbaşkanı seçilebilmek için ise milletvekili seçilebilmek için gerekli şartların yanında kırk yaşını doldurmuş olmak ve yüksek öğrenim görmüş olmak şartları aranır. Milletvekilleri Cumhurbaşkanlığı için aday olabilirler. Milletvekili olmayanlar ise Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle aday gösterilebilirler. Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

2. Siyasal Partiler

Siyasi partiler günümüzde siyasi rejimlerin en önemli unsurlarıdır. “Siyasi parti üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için iktidarı kısmen ya da tamamen elde etmek amacıyla siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur.” Siyasi partilerde süreklilik, ülke çapında tam bir örgütlenme, iktidarı kullanma isteği ve seçim yoluyla halk desteğini alma çabası vardır. 1982 Anayasası siyasi partileri “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak nitelemiştir. Fakat Anayasada siyasi partinin tanımı yapılmamıştır. Siyasi partilerin tanımı “Siyasi Partiler Kanunu”nda yapılmıştır. Kanuna göre “Siyasi partiler; Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirtilen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak, demokratik bir devlet ve toplum düzeni içerisinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacı güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi siyasi partilerde iktidarı elde etme çabası vardır. Bu çaba siyasi partileri diğer siyasi oluşumlardan ayıran önemli bir farklılıktır. Modern anlamda siyasi partiler 19.yy. da önce ABD’de sonrada İngiltere’de ortaya çıkmışlardır.

Ülkemizde çok partili siyasal hayata 1945 yılından sonra geçilmiştir. Siyasi partilere ilişkin esas ve usuller 1982 Anayasası ve bu Anayasaya uygun olarak

hazırlanmış olan Siyasi Partiler Kanunu’nda gösterilmiştir. Anayasa’nın 68. maddesine göre “**Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.**

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.”

“Siyasi Partiler Kanunu”na göre bir siyasi partinin kurulabilmesi için “**partiye üye olma yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı**” gereklidir. Kanunda belirtilen sayıda kişi bir araya gelerek ve kanunda gösterilen gerekli şeyleri tamamlayarak İçişleri Bakanlığı’na müracaat eder ve bir siyasi partiyi kolayca kurabilirler. Siyasi parti kurmak için istenilen belgelerden bazıları parti isim ve amblemi, partinin tüzük ve programı ve parti kurucusuna ait bilgilerdir. Siyasi partilerin kurulması bu kadar kolay olmasına karşın kapatılmaları çok zordur. Siyasi partiler ancak Anayasada yasaklanmış faaliyetler içinde bulundukları zaman Anayasa Mahkemesinin kararıyla kapatılabilirler. Siyasi partilerin Anayasa ile korunmuş olmalarının nedeni çoğulcu demokrasiyi koruma çabasıdır.

Usulüne uygun olarak kurulmuş her siyasi parti seçimlere katılamaz. Bir siyasi partinin seçimlere katılabilmesi için Siyasi Partiler Kanunu gereğince ya mecliste grubu bulunmalıdır ya da ülke genelinde belli bir örgütlenmeyi tamamlamış olmalıdır. Bir siyasi parti yirmi milletvekiliyle Mecliste grup kurabilir.

Resim 2.4: Halkımızı genel oyla seçilen 550 Milletvekili temsil eder.

Siyasi partilerin çeşitli işlevleri vardır. Bunlardan bazıları:

1. Siyasi partiler toplumdaki dağınık görüş, düşünce ve eğilimlere açıklık kazandırır, farklı düşünce gruplarını ortak noktalar etrafında birleştirerek çok parçalılığı azaltırlar.
2. Siyasi partiler seçimler için aday gösterir ve ülkeyi yönetecek lider kadroları eğitirler.
3. Siyasi partiler halkı eğitirler, ülke sorunlarını halkın gündemine getirerek halkın ülke sorunları konusunda duyarlılık kazanmasını sağlarlar.
4. Siyasi partiler iktidarı kullanarak ülkeyi yönetir.
5. Siyasi partiler iktidarı eleştirir, denetler ve iktidarda bulunanların başına buyruk uygulamalarına engel olurlar.
6. Siyasi partiler halk ile iktidar arasında aracılık yaparlar.
7. Siyasi partiler halkın istek ve beklentilerini zamana yayarak beklentileri gerçekleşmeyen çevrelerdeki gerilim ve huzursuzluğu azaltırlar.

3. Çoğulculuk ve Katılım

Çoğulculuk çağdaş demokrasilerin ön koşuludur. Düşünce ve düşünceyi ifade etme hürriyeti en temel insan haklarından biridir. Çoğulcu demokrasi kültürel tekelciliği dışlar. Demokratik toplumlarda bireyler arasındaki tek benzerlik farklı oluşlarıdır. İnsanlar farklı felsefi ya da siyasi düşüncelere sahip olabilirler. Farklı kültürlerden gelebilirler. Farklı dinlere inanabilirler. Yaşam tarzlarıyla, giyim kuşamlarıyla, inanç ve değerleriyle çok farklı özellikler gösterebilirler. Sahip oldukları inanç ve düşünceleri başkalarıyla paylaşmak isteyebilirler. Çoğulcu demokrasi, hiçbir inancı, hiçbir felsefi görüşü, kültürü ya da dini bastırmaya, ortadan kaldırmaya çalışmaz. Hiç kimseyi başkası gibi davranmaya, başkası gibi düşünüp yaşamaya zorlamaz.

Çoğulcu demokrasi tek tip toplum yaratma dayatmasına karşıdır. Tarihte tek tip toplum yaratma gayreti içinde olan çeşitli diktatörler olmuş ve bu diktatörler ülkelerine ve halklarına büyük zararlar vermişlerdir. Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan Jakobenler, Almanya'da Hitler, Rusya'da Stalin, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco tek tip toplum yaratma hayaliyle büyük insan hakları ihlallerine, savaş ve acılara yol açan diktatörlerden bazılarıdır.

Demokratik toplumdaki çoğulculuğu bir otomobile benzeterek açıklayabiliriz. Nasıl ki bir otomobil birbirlerinden farklı özellik ve şekillerdeki binlerce parçanın bir araya gelmesinden oluşmuş bir bütündür, demokratik toplumda aynı şekilde farklı özelliklere sahip parçalardan oluşmuş mükemmel bir bütündür. Nasıl ki bir otomobilin her bir parçasının farklı bir işlevi varsa, bir parça bir diğerinin yerini tutamıyorsa, toplumdaki her bireyin de farklı bir işlevi vardır. Hiçbir birey toplumdaki bir başkasının yerini tam olarak dolduramaz. Bir makinede kullanılan bir vidayı perçin yerine kullanmaya çalışmak o parçayı aslından ve özelliğinden uzaklaştırmak olduğu gibi demokratik toplumdaki bir bireyi başkası gibi düşünmeye başkası gibi davranmaya zorlamak o kişiyi kişisizleştirir. İkiyüzlü ve sahtekâr yapar.

Çoğulcu demokrasi hoşgörüyü ve farklılıklara saygıyı gerektirir. Toplumdaki herkes farklı kültürel kimliklere, farklı inanç ve düşüncelere saygıyla yaklaşabilmelidir. Bunun için devletin de farklılıklara eşit mesafede olması gerekir.

Demokratik toplumda bireyler çoğulculuğun bir gereği olarak siyasi partiler, sendikalar, dernekler gibi sivil kitle örgütlerinde örgütlenerek iktidarı elde etme ya da iktidara etki etme yarışına girebilirler.

Resim 2.5: Çoğulcu demokrasi örgütlenme hakkını korur.

Çoğulculuğun bir anlamı da iktidarı elde etme yarışına giren ve farklı plan ve programlara sahip birden fazla siyasi partinin olmasıdır. Demokrasi bir iktidarı elde etme yarışıdır. Toplumun çoğunluğunun destek verdiği siyasi parti iktidara gelir ve ülkeyi yönetir. Tek partili demokrasilerde ya da tek bir görüşün egemen olduğu toplumlarda çoğulculuktan bahsedilemez.

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta çoğulculuk ve çoğunlukçuluğun aynı şeyler olmadığıdır. Çoğulculuğun gereği olarak çoğunluğu oluşturanın yönetme hakkı vardır. Fakat bu çoğunluğun, azınlıkta kalanların haklı, demokratik ve gerçekleştirilebilir taleplerini göz ardı etmeleri anlamına gelmez. Aksi halde bir çoğulculuk değil çoğunluk hegemonyası söz konusudur. Demokrasi konusunda toplumdaki en önemli yanlış algılamalardan birisi de budur. Toplum faydacı bir anlayışla çoğunlukta olanın haklı olacağını ve her istediğini yapabileceğini düşünmektedir. Dört kişinin çalıştığı bir iş yerinde insanların odada sigara içilip/içilmemesi konusunda oylama yaptıklarını ve üç kişinin sigara içilmesi yönünde oy kullandığını düşünün. Demokrasideki yanlış algılama gereği insanlar orada sigara içilmesinin doğru ve

demokrasiye uygun olduğunu düşüneceklerdir. Hâlbuki bu durumda orda yaşayan ve sigara içilmesini istemeyen kişinin sağlığı tehlikeye atılmış olacaktır. Demokratik toplumlarda sayıları ne denli az olursa olsun toplumun genelinden farklı istek ve beklentileri olan grupların da istekleri gerçekleştirilir. İmkânlar ölçüsünde farklı istek ve beklentiler için çözümler üretilir.

Çoğulculuğun gereği olarak demokratik toplumlarda bireyler iktidara etki etmek, iktidarı denetlemek için sivil toplum örgütlerinde bir araya gelirler. Dernekler, sendikalar vb. sivil toplum örgütleri demokrasiler için olmazsa olmazlardır. Demokratik devlet insanların bu tip örgütlenmeler içinde olmalarını engellemez, tam tersine destekler.

Çoğulculuğun çoğunlukçuluğa dönüşmemesi kuvvetler ayrımıyla mümkündür. Kuvvetler ayrımı devlet erkinin paylaşılması demektir. **Demokratik bir toplumda kuvvetler ayrımı çeşitli yollarla gerçekleşir. Birincisi yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı olması ve birbirlerinin alanına müdahale etmemesidir. Buna yatay kuvvetler ayrımı denir.** Fakat bütün parlamenter sistemlerde hükümeti kuracak yeterliliğe sahip siyasi parti, yasama ve yürütme erklerini birlikte kontrol edebilmekte, bu durum da kuvvetler ayrılığını güçleştirmektedir. Bir diğer kuvvetler ayrılığı merkezi idareden yerel yönetimlere doğru olan dikey kuvvetler ayrımıdır. Bütün idari mekanizmaları elinde bulunduran güçlü bir merkezi yönetim çeşitli demokratik sıkıntılara yol açabilir. Yetki yukarıdan aşağıya doğru paylaşılsa her kademedeki insanlar kendileriyle ilgili konularda fikir ve görüşlerini belirterek demokratik karar alma mekanizmasına katılabilirler. Böylece güç, yöneten ve yönetilenler arasında paylaşılmış olur.

4. Hukukun Üstünlüğü

Hukuk Devleti deyimi ilk defa 19.yy. ortalarında Almanya’da kullanılmış olan “Rechtsstaat” kelimesinden gelmektedir. Fransızcada “Etat de Droit” sözcüğü hukuk devleti karşılığı olarak kullanılır. Anglo Sakson ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede de “rule of law” “hukukun üstünlüğü” ifadesi tercih edilmektedir. Hukuk devleti ile hukukun üstünlüğü ifadeleri arasında kayda değer bir farklılık bulunmamaktadır. Hatırlayacağınız gibi “Hukuk Devleti ve İnsan Hakları” başlığı altında hukukun üstünlüğünün ne olduğu, bir hukuk devletinin hangi nitelikleri taşıması gerektiği ayrıntısı ile ele alınmıştır. Burada kısa bir hatırlatma yeterli olacaktır.

Bir devlette yasaların yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlaması, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşturulması, devlet erklerinin birbirlerinin alanına müdahale etmemesi, yasaların anayasa ve insan haklarına uygun olması, kişilerin hukuk önünde eşit olmaları, yargının hür ve bağımsız olması durumuna hukukun üstünlüğü adı verilir.

C. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin içinden çıktığı Osmanlı Devleti mutlak monarşi ile yönetiliyordu. Osmanlı Devleti diğer bütün devletler gibi çevresinde olup biten gelişmelere kayıtsız kalmamış / kalamamış, değişimi arzulamış / değişime zorlanmıştır. Osmanlı toplum yapısında iç ve dış etmenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve giderek hız kazanan değişimler, 16. yy. sonlarından itibaren geleneksel Osmanlı siyasi ve idari düzeninde bozulmalara yol açmıştır. Özellikle Rönesans ve Reform hareketleri ve 1789 Fransız İhtilali sonucunda çoğu dış güçlerin etkisi ile ortaya çıkan ayrılık hareketleri Devleti siyasi ve idari açıdan güçlü kılabilecek bazı tedbirleri ve yenileşme hareketlerini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta Padişahlardan kaynaklanan ıslahat (yenileşme) hareketleri daha sonraları 19.yy. ortalarına doğru modern anlamda hukukun üstünlüğüne dayalı bir devlet düzeni arayışlarına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ve daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde demokratikleşme ve insan hakları alanında sağlanan gelişmeler Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası gelişmeler olarak iki başlıkta ele alınabilir.

1. Cumhuriyet Öncesi Gelişmeler

Nizam-ı Cedid

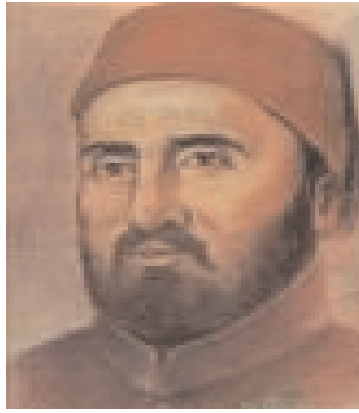
Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerini başlatan III. Selim olmuştur. III. Selim yaptığı çalışmalarla Osmanlı Devleti'ni Batı uygarlığının seviyesine çıkartmak istemiştir. Yaptığı yenilikler içerisinde demokrasi açısından bir gelişme sayılabilecek olan, devlet yönetimine “meşveret” usulünün getirilmesidir. Kararların Meşveret Meclisi (danışma meclisi) adı verilen bir mecliste görüşülerek alınması meşrutî yönetim yönünde atılmış bir adım olarak görülebilir.

Resim 2.6: Osmanlı devleti III. Selim'e kadar geleneksel yapısını korumuştur.

Sened-i İttifak

Osmanlı merkezi yönetiminin gücünün giderek zayıflaması İmparatorluk toprakları içindeki bazı hanedan üyeleri ve ayanların kendi topraklarında adeta bağımsız bir biçimde, başlarına buyruk olarak hareket etmelerine neden olmuştu. Bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla Padişah II. Mahmut döneminde Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çabalarıyla bazı ayan ve hanedan üyeleriyle Devlet arasında Ekim 1808'de Sened-i İttifak adı verilen bir belge imzalanmıştır. Ahlaki ve dini yaptırımından başka hiçbir bağlayıcılığı olmayan bu belge, pratikte hiç uygulama alanı olmasa da Osmanlı Devleti'nde padişahın yetkilerini sınırlayan, padişahı belli yönde davranmaya zorlayan ilk belge olması açısından Türk Anayasacılık hareketlerinde önemli bir yere sahiptir.

Resim 2.7: Mustafa Reşit Paşa

Gülhane Hattı Hümayunu

3 Kasım 1839'da **Padişah Abdülmecit** döneminde Mustafa Reşit Paşa'nın katkısıyla bir bildiri hazırlanmıştır. **Gülhane Hatt-ı Hümayunu** adı verilen bu belgenin hazırlanmasında ve kabul edilmesinde Batılı büyük devletlerin yanı sıra Batıda eğitim görmüş ve yenileşme isteği duyan Osmanlı aydınlarının da payı vardır. Bu ferman ile Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlere eşit haklar tanınması, herkese can, mal, ırz ve namus güvenliği sağlanması, vergi, askerlik ve yargı alanlarında yeni düzenlemeler getirilmesi ön görülmüştür. Belgenin önemi Padişahın yetkilerini tek taraflı olarak kısıtlayacağına söz vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde İslam hukuku yanında Batı hukukuna ait kurum ve kurallarda oluşmaya başlamıştır.

Islahat Fermanı

Batılı Devletlerin baskı ve dayatmaları sonucunda 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında hak, vergi, askerlik, eğitim, kamu hizmetlerine katılma gibi konulardaki farklılığı ortadan kaldırmak istemiştir.

Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat Dönemi'nde yetişen devlet adamları ve aydınlar Batılı anlamda bir anayasanın oluşturulması gerektiğini savunmuşlar ve bu yönde aktif çabalar harcamışlardır. Bu çabaların sonucu olarak meşrutiyet ilan edilmiştir.

Birinci Meşrutiyet

Birinci Meşrutiyet Dönemi 23 Aralık 1876'da Kanuniesasi'nin ilan edilmesiyle başlar. Mithat Paşa'nın zorlamaları sonucu kurulan Anayasa Komisyonu, 1875 tarihli Fransız Anayasası ve 1831 tarihli Belçika Anayasası'ndan esinlenerek bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Anayasa taslağı "Bakanlar Kurulunda" görüşülerek dönemin padişahı II. Abdülhamit'e sunulmuştur. Padişah Anayasa'da kendi hükümlerlik alanlarını güçlendirecek bazı değişiklikler yaptıktan sonra Anayasa'yı kabul etmiştir. 1876 (Hicri 1293) Kanuniesasi'si olarak da bilinen ilk Osmanlı Anayasası meşrutiyet sistemi gerçekleştirmekten uzaktır.

Padişah 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı Rus savaşını bahane ederek 1878 de meclisi kapatmış ve Osmanlı Devleti 1909 yılına kadar süren bir istibdat devrine girmiştir.

1876 Anayasasının özellikleri

- Osmanlı Devletinin monarşik ve teokratik niteliğini değiştirmemiştir.
- Anayasa ile "Meclis-i Umumi" adında bir meclis kurulmuştur. Meclis-i Umumi "Meclis-i Ayan" ve Meclis-i Mebbusan" adında iki meclisten oluşmaktadır. Meclis-i Ayan üyeleri Padişah tarafından atanırken, Meclis-i Mebusan'ın üyeleri halk tarafından seçilmiştir.
- Yasa önerisi vermek Bakanlar Kuruluna aitti ve yasalar padişah onaylamadıkça geçerlik kazanamıyordu.
- Padişaha parlamentoyu toplantıya çağırma ve feshetme yetkisi tanınmıştı.
- Hükümetin siyasal sorumluluğu parlamentoya değil padişaha karşı idi.
- 1876 Anayasası'nın genel haklar kısmında önceki fermanlarda kabul edilmiş olan bazı haklar kabul edilmişti. Bunların başlıcaları; kanun önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, ticaret serbestliği, eğitim özgürlüğü, dilekçe hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı, angarya yasağı, mal güvenliği ve vergi adaleti idi.

İkinci Meşrutiyet

İkinci Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de Abdülhamit'in baskılar üzerine meclisi toplantıya çağırmasıyla başlamıştır. Bu dönemde yeni bir anayasa yapılmak yerine mevcut anayasa üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Padişahın yetkileri azaltılmış hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiştir.

Son Osmanlı Meclisi İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal etmesinden sonra 1920'de Padişah Vahdettin tarafından kapatılmış ve böylece Osmanlıda demokratikleşme çabaları sona ermiştir.

Osmanlıda parlamenter sisteme geçilemeyişinin çeşitli nedenleri vardır. Fakat bunlardan ikisi dikkat çekicidir. Bunlardan ilki demokrasiye geçme çabalarının geniş halk kesimlerine dayanmaması sınırlı bir grup aydının çabaları sonucu olması, diğeri ise demokrasiye geçme denemelerinin imparatorluğun çöküş dönemine denk gelmiş olmasıdır.

Resim 2.8: Son Osmanlı Padişahı Vahdettin

2. Cumhuriyet Dönemi

Atatürk'ün işgal altındaki vatanı kurtarmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmesiyle kurtuluş dönemi başlamış oldu. Atatürk Amasya Genelgesiyle, Erzurum ve Sivas kongreleriyle yeni kurulacak Türk devletinin hangi niteliklere sahip olacağının işaretlerini veriyordu.

Atatürk Heyet-i Temsiliye'nin başkanı sıfatıyla Anadolu'daki bütün komutanlıklara ve valiliklere bir genelge göndererek olağanüstü yetkilere sahip yeni bir meclisin Ankara'da toplanabilmesi için seçim yapılmasını istedi. Anadolu'dan seçilen temsilcilerden oluşan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adı verilen bu meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplandı. Meclisin yaptığı ilk işlerden biri hükümet kurmak olmuştur. Hükümet meclisin içinden ve meclisin oylarıyla seçilmiştir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır.

Resim 2.9: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk binası

1921 Anayasası

TBMM açılışından dokuz ay sonra bir Anayasa yaparak yürürlüğe koydu. 1921 tarihinde yayınlanan “**Teşkilat-ı Esasi Kanunu**” 24 maddeden oluşuyordu. 21 Anayasası güçler birliğine dayalı bir meclis hükümeti sistemini benimsemiştir. Hükümet meclis içinden seçiliyordu ve meclis başkanı hükümetin de başkanı oluyordu. Anayasa egemenliğin millete ait olduğu ve egemenliğin meclis eliyle kullanılacağı anlayışını benimsemişti. Bu anayasada yargıdan bahsedilmemiş, padişahlık ve hilafet sorunu çözüme kavuşturulmamıştır. Anayasa’da hak ve özgürlüklere yer verilmemiştir.

İl		Türkiye Cumhuriyeti		Fotograf	
İlçesi		 TAPU SENEDİ			
Mahallesi					
Köyü					
Sokağı					
Mevkii					
Satış Bedeli		Patta No.	Ada No.	Parm. No.	Alanı m ²
SATILAMAZ		1923	1	780.576 km ²	
Nispeti		Vatan			
Sınırı		Misak-ı Milli			
Edinme Sebebi		İstiklal savaşı			
Şerhler:		Bu Parsel bir bütündür bölünemez, parçalanamaz, satılamaz.			
Sahibi		70 milyon T.C. Vatandaşı.			
Geldisi	Yerim	Cilt No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarih
Cilt No.					
Sahife No.		Sicilime Uygundur.			
Sıra No.					
Tarih					

NOT: * Mülkiyetin gayri kâfi hakları ile sınırlı olup tapu kütüphanesine münhasırdır.
** Satış Kanunu ile devredilen gayrimenkulün tapu siciline kaydedilmesinden itibaren geçerlidir.

Düner Sermaye İşletmesi tarafından basılmıştır. Stok No 129

Resim 2.10: Misakımillî sınırları içinde vatan bir bütündür

29 Ekim 1923'te çıkartılan 364 sayılı yasayla Cumhuriyet ilan edilmiş, 1921 Anayasası'nda değişiklik yapılarak Anayasa'ya “ Türkiye devletinin yönetim biçimi cumhuriyettir.” ibaresi eklenmiştir. 1924 Anayasası çıkartılana kadar yürürlükte kalan 1921 Anayasası döneminde demokratikleşme açısından önemli üç kanun çıkartılmıştır. Bunlar “hilafetin kaldırılması”, “milletvekilliği ve askerliğin aynı kişide birleşmeyeceğine dair yasa” ve “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” (eğitimin birleştirilmesi) dur.

1924 Anayasası

İkinci meclis tarafından hazırlanarak kabul edilen 1924 Anayasası bazı değişiklikler geçirerek 1961 Anayasası yapılana kadar yürürlükte kalmıştır.

Anayasanın Özellikleri:

- Devletin temel niteliğinin Cumhuriyet olduğunu söylemiştir.
- Meclis üstünlüğüne dayalı bir anayasadır.
- Güçler birliği ilkesi benimsenmiştir.
- Yargı yetkisini bağımsız mahkemelere bırakmıştır.
- Yasaların Anayasa'ya aykırı olamayacağını söylemiş fakat bir denetim öngörmemiştir.
- Temel haklar ve özgürlüklere sınırlı biçimde yer vermiştir.
- Ekonomik ve sosyal haklara ayrıntılı biçimde yer vermemiştir.
- Temel hakların güvenceye kavuşturulması yönünde bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Anayasa'da yapılan değişiklikler:

- 10 Nisan 1928'de Anasasadın “Devletin dini İslamdır” ibaresi çıkartılmıştır.
- 5 Ocak 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.
- 5 Şubat 1937'de yapılan bir değişiklikle laiklik devletin nitelikleri arasında sayılmıştır.

1924 Anayasası döneminde çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri olmuş ancak uzun süre başarılamamıştır. 1945'te Millî Kalkınma Partisi, 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş ve çok partili dönem başlamış. İlk seçimler 1946'da yapılmıştır.

1961 Anayasası

Türkiye'de demokratikleşme açısından 1961 Anayasası özel bir yere sahiptir. Anayasa ile kuvvetler ayrılığı getirilmiştir. Temel haklar ve özgürlükler başlığı altında hak ve özgürlükler çağdaş demokrasilere uygun bir biçimde düzenlenmiş, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması güçleştirilmiştir. Yasaların Anayasa'ya uygunluğu için yargısal denetim getirilmiştir. Laiklik, sosyal devlet ve hukukun üstünlüğü Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmış, insan haklarına dayalı devlet anlayışı benimsenmiştir.

Temel hak ve özgürlüklere evrensel değerlere uygun olarak yer veren ve hakların kısıtlanmasını zorlaştıran 1961 Anayasası'nın oluşturduğu özgürlükçü ortam bazı çevrelerce kötüye kullanılmaya çalışılmış, o dönemde dünyadaki kutuplaşmayla birleşen bu durum ülkede bir anarşi ve terör ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tırmanan toplumsal olaylar sonucu 1971'de bir muhtıra yayınlanarak demokrasiye müdahale edilmiş Anayasayla sağlanan hakların geri alınması yoluna gidilmiştir. Bu kısıtlamalar ve diğer Anayasa değişiklikleri mevcut sorunları ortadan kaldırmayınca Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak demokrasiyi askıya almıştır. Askeri yönetim döneminde hazırlanan ve 7 Kasım 1982 günü referanduma sunulurken kabul edilen 1982 Anayasası halen yürürlüktedir.

1982 Anayasası

1982 Anayasası temel ilkeleri bakımından bazı farklılıklar içermekle birlikte 1961 Anayasası'na benzemektedir.

Farklılıkları:

- Çift meclis sisteminin kaldırılması
- Temel hak ve özgürlükler için getirilen sınırlamalar arttırılarak devletin ön plana çıkarılması
- Geçiş dönemi öngörmesi

1982 Anayasası yapılışından günümüze pek çok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler demokrasi ve insan hakları açısından olumlu kabul edilebilecek değişikliklerdir.

Ç. DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Demokratik toplumlarda, özellikle demokratikleşmeyi henüz tamamlamamış olan toplumlarda insan haklarının gerçekleştirilmesi konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar çeşitli nedenlere dayandırılabilir. Bunlar:

1. Geleneklerden Kaynaklanan Engeller

Bir toplumda yerleşik bulunan ve yanlış olarak nitelendirilen töreler, gelenek ve görenekler, yanlış dini inanışlar değer yargıları ve alışkanlıklar demokrasi ve insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engellerdendir. Özellikle ülkemiz gibi geleneksel yapısını koruyan ülkelerde bu durum çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. Örnek vermek gerekirse, 1982 Anayasası'nda “**kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir**” ibaresi bulunmasına ve Anayasanın bu hükmü doğrultusunda başta Medeni Kanun olmak üzere pek çok yasada kadın erkek eşitliğini sağlayacak düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen töre ve gelenekler kadın ve erkek arasında gerçek bir eşitliğin kurulmasına engel olmaktadır. Toplumumuzda kadın ve çocuğa karşı aile içi şiddetin var olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınlar bazı bölgelerimizde miras hakkından mahrum bırakılmakta ve okula gönderilmemektedir. Töre cinayetleri, kan davaları halen devam etmektedir. Bütün bunların nedeninin toplumdaki yanlış anlayışlar gelenek ve töreler olduğu söylenebilir.

2. Eğitimsizlik

İnsan hakları yalnızca yasal düzenlemeler yoluyla gerçekleşmez. İnsan hakları ancak insanların bunları bilmesi ve onları kullanma ve koruma bilincine varması sonucu gerçekleştirilebilir. İnsan hakları bilgisi doğuştan gelmez, ancak bunlar öğretilirse bilinir. Öğretilmeden bu haklara saygı gösterilmesi de beklenemez. Bir “insan hakkı” olarak “insan hakları eğitimi” de demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biridir. Bugün demokratik yönetimlerde insan haklarının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biride eğitimsizliktir.

Kendi haklarını kollama ve başkalarının haklarına saygılı olma bilinci kişilere ancak eğitim yoluyla kazandırılabilir. Eğitimli insanlar hakları çiğnendiğinde tepki gösterebilirler. Eğitimli kamu görevlileri de yasalara ve adalete uygun davranır, hizmette ayrımcılık yapmazlar. Eğitimli insanlar çevreyi korur, başkalarını rahatsız etmezler. Eğitimli insanlar ülkelerinin geleceği ile ilgili çözümler üretebilir ve siyasal tercihlerini kullanırken ülke çıkarlarını korurlar.

Siyasal bir sistem olarak demokrasinin uygulanması hoşgörüye (tolerans) bağlıdır. Tolerans bir duygu, düşünce, eylem ya da fikre saygı göstermekten çok bunlara sahip olan kişilerin haklarına saygı göstermek olarak anlaşılabilir.

Hoşgörü sahibi olan kişi kendinden farklı inanç, kanaat ve fikirlere sahip olan kişilere saygıyla yaklaşır. Bu kişilerin haklarını kullanmasına engel olmaz.” Fakat tolerans sınırsız değildir. Başkalarının haklarını ortadan kaldırmaya yönelik davranışlar hoş görülemez. Kişilerin tolerans kazanabilmesi, hoşgörülü kişiler olabilmesi, genel olarak bir etik eğitimi ile ilgilidir. Hoşgörü kültürü kişilere eğitim yoluyla kazandırılabilir. Hoşgörüsüzlüğün egemen olduğu toplumlarda kavga ve kargaşa hâkimdir.

3. Devletin Ekonomik Olanakları

Devletin ekonomik olanaklarının yetersiz olması da demokrasi ve insan haklarının gerçekleşmesinin önündeki önemli engellerden biridir. Devletin eğitime, sağlığa, istihdam oluşturacak yatırımlara vb. yeterli kaynak aktaramaması ülke insanların bazı temel haklarının gerçekleşmesini imkânsız kılar.

4. Kamu Düzeni ve Temel Haklar Arasındaki Dengenin Kurulamaması:

Bazen bir ülkede Anayasa ile vatandaşlara verilmiş olan temel hak ve hürriyetler çeşitli çevrelerce kamu düzenini bozmak, Anayasal düzeni ortadan kaldırmak, ülkeyi bölmek ve parçalamak, ülkede istikrarsızlık ve terör ortamı yaratmak amacıyla kullanılmak istenebilir. Devlette böyle durumlarda demokrasiyi zedeleyen temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran tedbirlere başvurabilir. Bazen de devlet toplumsal olayları bastırmak için insan haklarına aykırı yöntemlere başvurabilir. Devletin, diğer bir deyişle devlet erkini elinde bulunduranların bu türden olaylar karşısında bilinçli olması

toplumu provoke eden (kışkırtan) çevrelerle vatandaşları özenle birbirinden ayırmaya çalışması gerekir. Aksi durumda bütün bir toplumu istikrarsızlık unsuru olarak görüp baskıcı yöntemlere başvurmak demokrasinin doğasıyla bağdaşmayacak bir durumdur.

5. Yöneticilerin Kendi Güçlerini Arttırmak İstemeleri

Demokratik yönetimlerde devlet erkini elinde bulunduran yöneticiler, bazen kamudan aldıkları güçle topluma hizmet etmek yerine kendi çıkarlarını ve konumlarını güçlendirmeye yönelebilirler. Hemşehricilik, düşünce ayrımcılığı, torpil, adam kayırma, rüşvet gibi kanun dışı ve gayri ahlaki uygulamalar demokrasinin gerçekleşmesi önündeki engellerdir.

D. YAŞAM BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

Demokrasi, salt bir yönetim biçimi ve siyasal sistem olmanın ötesinde aynı zamanda bir yaşam biçimidir. Hatta yaşam biçimi olarak demokrasi yönetim biçimi ve siyasal sistem olarak demokrasinin üstündedir denilebilir. Demokratik bir yaşam tarzını benimsememiş, günlük eylemlerinde demokrasiye uygun olmayan davranışlarda bulunan, hoşgörüsüz bireylerden oluşan bir toplumda yönetim biçimi olarak demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla gerçekleşmesi imkânsızdır.

Demokrasi bilinci toplumun vazgeçilmez kurumlarından biri olan ailede başlar. Aile içinde anne ve babanın demokratik davranışları çocuklara demokrasi bilincinin kazandırılmasında son derece önemlidir. Anne ve babanın aile için alacakları kararları birlikte ve çocuklarla konuşarak almaları, ailenin geleceğiyle ilgili kararlarda çocuklara söz hakkı tanınması, aile bireylerine kendileriyle ilgili durumlar için tercih hakkı tanınması, bütün toplumlarda demokrasinin gerçekleştirilmesi için bir başlangıç noktası olmalıdır.

Resim 2.11: Aile demokrasi bilincinin kazandırılmasında vazgeçilmez bir kurumdur.

Kişilerin yönetime katılmaları yalnızca seçimler, siyasi partiler ve parlamento aracılığı ile olmaz. Okulda, işyerinde, ailede, arkadaş gruplarında kısaca toplumun her kesiminde kişiler kendilerini ve toplumu ilgilendiren kararların alınmasında söz sahibi olmalı düşüncelerini ve eleştirilerini söyleyebilmelidir. Bir yaşam biçimi olarak demokrasinin hayata geçmesi için yönetilen değil yönetimde söz sahibi olan vatandaşlar olmalıyız.

Demokrasi hoşgörüyü gerektirir. Farklı düşüncelere sahip, başka dinlere inanan, farklı ırklara mensup, ayrı dilleri konuşan insanlar demokrasi kültürü içinde birbirlerine hoşgörüyle bakabilmelidir. Kendi gibi olmayanlara yaşam şansı tanımayan insanlardan oluşan bir toplumda demokrasinin yerleşmesi kökleşmesi imkânsızdır. Demokrasi ancak hoşgörünün bir yaşam biçimi haline getirilebilmesiyle mümkün olur.

Demokrasi başkalarının haklarına saygı duymayı ve kendi haklarını koruma bilincini gerektirir. Başkalarının haklarını kolayca çiğneyebilen ya da hakları çiğnendiği durumlarda pasif kalan vatandaşlardan oluşan bir toplum demokratikleşemez. Bu nedenle demokratik toplumların vatandaşları başkalarının haklarına saygı göstermeyi bir yaşam biçimi haline getirmeli, hakları çiğnendiği durumlarda gerekli demokratik mücadeleyi yürütmeyi bilmelidir.

Demokrasi kültürünün gelişmesinde sivil toplum örgütleri çok önemli bir yere sahiptir. Bireylerin görüşlerini paylaştığı, güçlerini birleştirdiği yerler olan sivil toplum örgütlerinin demokrasinin geleceği açısından önemi büyüktür. Demokrasi bilincine sahip her vatandaş ilgi alanlarına uygun sivil toplum örgütleri içinde aktif yer almalıdır. Kişiler yöneticilerin yaptıklarını takip etmeli, bir yanlışlıkla karşılaştıkları zaman kendi başlarına ya da sivil toplumla birlikte bir mücadele vermelidirler.

Sonuçta demokrasi bir siyasal sistem olduğu kadar bir yaşam tarzı ve yaşama felsefesidir. Toplumdaki bireyler demokratik tutum ve davranışlar kazanmalı bu tutumları içselleştirmelidirler.

ÖZET

Eski Yunancada “demos” sözcüğü halk, “krasi” sözcüğü ise iktidar ya da egemenlik anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda demokrasi sözcüğü “halk iktidarı”, “hak egemenliği” anlamlarına gelmektedir. Demokrasinin ilk uygulamaları Yunan site devletlerinde doğrudan demokrasi şeklinde olmuştur. Daha sonra Roma İmparatorluğu ile birlikte demokrasi giderek ortadan kalkmış ve ortaçağ boyunca demokrasiyle yönetilen devlet olmamıştır.

15. yüzyılda ortaya çıkan Rönesansla birlikte insana verilen değer artmış ve insanın onur ve değerini koruyacak devlet arayışları yoğunlaşmıştır. Bu arayışlar ve toplumsal mücadeleler, insan hakları düşüncesinin gelişmesine ve insan haklarına ulusal belgelerde yer verilmesine yol açmıştır. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Batıda temsilî demokrasinin ilk uygulamaları başlamıştır.

Bir ülkenin yönetim biçiminin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için birtakım ilke ve kurumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan bazıları seçimler, temsil, siyasi partiler, çoğulculuk, katılım ve hukukun üstünlüğüdür.

Temsilî demokrasilerde halk, egemenlik hakkını seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanır. Seçimlerin amacına uygun olarak yapılabilmesi için iktidar yarışına katılan farklı plan ve programları savunan siyasi partilerin varlığı kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu da ancak çoğulcu demokrasi ile mümkün olabilir.

Türkiye’de demokratikleşme hareketleri Türkiye Cumhuriyeti’nin içinden çıktığı devlet olan Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti mutlak monarşiyle yönetilen bir devlettir. 1808’de imzalanan Sened-i İttifak isimli belge Osmanlıda Padişahın yetkilerini sınırlayan ilk belgedir. Daha sonra demokratikleşme çabaları Tanzimat ve Islahat Fermanları, I. ve II. Meşrutiyetle sürdürülmüş ancak çeşitli nedenlerle Osmanlı Devletinde demokrasiye geçilememiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde demokratikleşme çabaları Atatürk ile hız kazanmıştır. TBMM’nin açılması, 1921 Anayasası’nın kabul edilmesi, Cumhuriyetin ilanı, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, laiklik ilkesinin kabul edilmesi vb. çalışmalar Türkiye’de demokratikleşme mücadelesinin temelini oluşturmuştur.

TEST II

1. Ülkemizde uygulanan seçim sistemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) çoğunluk sistemi
 - b) nispi temsil sistemi
 - c) iki turlu seçim sistemi
 - d) karma seçim sistemi
2. Milli Egemenlik İlkesi ilk önce aşağıdakilerden hangisinde yer almıştır?
 - a) 1921 Anayasası
 - b) 1924 Anayasası
 - c) 1961 Anayasası
 - d) 1982 Anayasası
3. Ülkemizde genel seçimlerde uygulanan % 10'luk ülke barajı aşağıdakilerden hangisini **güçleştirir**?
 - a) yönetimde istikrarın sağlanmasını
 - b) hükümetin oluşmasını
 - c) temsilde adaletin sağlanmasını
 - d) TBMM'nin çalışmasını
4. Laiklik ilkesi devlet sistemimize hangi yıl girmiştir?
 - a) 1921
 - b) 1924
 - c) 1932
 - d) 1937
5. Aşağıdakilerden hangisi hukukun üstünlüğünün gereği **değildir**?
 - a) temel hak ve özgürlüklerin Anayasal güvenceye kavuşturulması
 - b) seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanması
 - c) kanunların anayasaya uygun olarak hazırlanması
 - d) yasaların yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlaması

6. Bir ülkede farklı fikir ve düşüncelerin olması, kişilerin kendi düşüncelerine uygun sivil toplum kuruluşlarında örgütlenebilmeleri ve iktidar yarışına farklı fikirlere sahip siyasi partilerin katılabilmesi en çok aşağıdakilerden hangisiyle ilgilidir?
- laiklik devlet ilkesi
 - hukukun üstünlüğü
 - Anayasanın bağlayıcılığı
 - çoğulcu demokrasi
7. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin gerçekleşmesi için bir engel değildir?
- temel eğitimin zorunlu olması
 - batıl inançlar
 - devletin ekonomik gücünün zayıflığı
 - kişilerin çıkarıcı davranması
8. Anayasaya göre aşağıdakilerden hangisi hiçbir zaman oy kullanamaz?
- 18 yaşını doldurmamış olanlar
 - kamu hizmetlerinden yasaklılar
 - taksirsiz suçlardan hüküm giyenler
 - silah altında bulunan er ve erbaşılar
9. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin uygulanmasını kolaylaştıran durumlardan biri değildir?
- vatandaşların başkalarının haklarına saygılı olmaları
 - insanlara kendileri ile ilgili kararların alınmasında söz hakkı verilmesi
 - aile içinde kararların aile bireylerince ortaklaşa alınması
 - tüm yasa ve yönetmeliklerin hak oyuna sunularak kabul edilmesi
10. Aşağıdakilerden hangisi siyasi partilerin işlevlerinden değildir?
- halkı kamplaştırmak
 - siyasal katılımı sağlamak
 - liderler yetiştirmek
 - iktidarı denetlemek